

कास्की जिल्लाको पत्रकारिता क्षेत्रमा महिला सहभागिताको  
समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र  
विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकताको प्रयोजनको लागि  
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र तथा ग्रामिण विकास विभाग  
पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा प्रस्तुत  
शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता  
दुर्गा अधिकारी  
रोल नं. : १५९/०६९  
रजिष्ट्रेशन नं. ७-१-२९७-२१२-२००२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय  
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग  
पृथ्वीनारायण क्याम्पस  
पोखरा, नेपाल

२०७३

## सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र तथा ग्रामिण विकास विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको निम्ति शोधार्थी छात्रा दुर्गा अधिकारीद्वारा “कास्की जिल्लाको पत्रकारिता क्षेत्रमा महिला सहभागिताको समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । उक्त शोधपत्रको आवश्यक मुल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

---

(नेत्र नारायण पौडेल)

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र / मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति: २०७३ मंसिर २९ गते

## स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र तथा ग्रामिण विकास विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र, विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको निम्ति रोल नम्बर १५९/०६९ का शोधार्थी दुर्गा अधिकारीद्वारा “कास्की जिल्लाको पत्रकारिता क्षेत्रमा महिला सहभागिताको समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृती प्रदान गरिएको छ ।

## मूल्याङ्कन समिति

.....

(नेत्रनारायण पौडेल)

### शोध निर्देशक

समाजशास्त्र / मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

.....

### बाह्य परीक्षक

रामचन्द्र बराल (पि.एच.डि)

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

.....

(सुर्यभक्त सिग्देल)

### विभागीय प्रमुख

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति :- २०७३ / ८ / २९ गते

## कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराको मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र, मानवशास्त्र तथा ग्रामिण विकास विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तरतहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त “पत्रकारिता क्षेत्रमा महिला सहभागिता” शीर्षकमा कास्कीमा कार्यरत पत्रकार महिलाको अध्ययन गरि शोधपत्र तयार गर्न पाउँदा गौरवान्वित छु । अध्ययनको सिलसिलामा अमूल्य सहयोग, सुझाव तथा प्रेरणा प्रदान गरी मेरा हरेक पाइलाहरूमा पथप्रदर्शन गर्नुहुने आदरणीय शोध निर्देशक नेत्रनारायण पौडेल ज्यूप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । मैले पेस गरेको शोध शीर्षकलाई अध्ययनको लागि अनुमति प्रदान गर्नुहुने पृथ्वी नारायण क्याम्पस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागीय प्रमुख सूर्यभक्त सिग्देलज्यूप्रति आभारी छु ।

कास्कीमा क्रियाशील पत्रकार महिलाहरूले यस शोधपत्रको लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क संकलनको लागि प्रश्नावली भरेर सहयोग गर्नुभएकोमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । उहाँहरूको सहयोग विना यो अनुसन्धान यो स्वरूपमा तयार हुने थिएन । शोध अध्ययनका सामाग्री संकलन गर्ने सिलसिलामा सम्पर्क गरिएका र अन्तरवार्ता लिइएका सम्पूर्ण महानुभावहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोध अध्ययनका लागि प्रकाशनहरू उपलब्ध गराउने पृथ्वीनारायण क्याम्पसको पुस्तकालय, सूचना विभाग, नेपाल पत्रकार महासंघ, मार्टिन चौतारी, क्रियाशील पत्रकार महिला (डब्लुडब्लुजे), सञ्चारिका समूह र अस्मिता प्रकाशन गृह लगायतका संघ संस्थाको सहयोगले यो शोध अध्ययन पूरा गर्न मद्दत गरेको हो । यी संघ संस्थाप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोध अध्ययनलाई कम्प्युटर टङ्कन अन्तिम स्वरूप प्रदान गर्न सहयोग पुर्याउने “क्वीक कम्प्युटर सर्भिस एण्ड फोटोकपी हाउस” पोखरा १ बगरप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा हौसला दिनुहुने बुवा हरिलाल अधिकारी, आमा निरमाया अधिकारी तथा भाई मधु अधिकारीप्रति पनि आभारी छु । यो अध्ययन मेरो परिवारका हरेक सदस्यको प्रेरणा र सहयोगले पूरा भएकोले सबैप्रति म आभार व्यक्त गर्दछु ।

दुर्गा अधिकारी

## विषयसूची

	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञतापत्र	iii
विषय सूची	iv
तालिका सूची	vii
शोधसार	viii
<b>परिच्छेद एक : परिचय</b>	<b>१-१०</b>
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अध्ययनको सिमा	६
१.५ अध्ययनको महत्व	७
१.६ अध्ययनको संगठन	८
<b>परिच्छेद दुई: साहित्यको पुनरावलोकन</b>	<b>११-३७</b>
२.१ अवधारणात्मक पृष्ठभूमि	११
२.१.१ समाज र सञ्चारको सम्बन्ध	११
२.१.२ नेपालमा पत्रकारिताको विकासक्रम	१२
२.१.३ नेपाली पत्रकारितामा महिला क्रियाशीलता	२०
२.१.४ कास्कीको पत्रकारिताको विकासक्रम	२३
२.१.५ कास्कीको पत्रकारितामा महिला क्रियाशीलता	२७
२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा	३०
२.२.२ आमूल महिलावाद	३०
२.२.३ उदार महिलावाद	३०
२.३ प्रकाशित पूर्व साहित्यको समीक्षा	३३
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	३६

<b>परिच्छेद तीन : अनुसन्धान पद्धति</b>	<b>३८-४०</b>
३.१ अध्ययन क्षेत्र र क्षेत्र छनौटको औचित्य	३८
३.२ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	३८
३.३ समग्र नमूना छनौट	३९
३.४ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत	३९
३.५ प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन विधि	४०
३.६ तथ्याङ्क प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण	४०
<b>परिच्छेद चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय एवम् जनसाङ्ख्यिक विवरण</b>	<b>४१-४२</b>
४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय	४१
४.२ क्रियाशिल पत्रकार महिलासँग गरिएको सर्भेक्षण विश्लेषण	४१
४.२.१ उमेरगत विवरण	४२
४.२.२ शैक्षिक अवस्था	४२
४.३ समुदायको आधारमा पत्रकार महिला	४३
<b>परिच्छेद-पाँच : पत्रकार महिलाहरूको सहभागिता, अवस्था, पेशागत मर्यादा</b>	<b>४५-५४</b>
५.१ मिडियाको स्तर	४५
५.२ क्रियाशिलताको अवस्था	४६
५.३ मिडियाका किसिम	४७
५.४ वैवाहिक स्थिति	४७
५.५ पत्रकारिता सम्बन्धी प्राज्ञिक अध्ययन गरेकाहरू	४८
५.६ पारिश्रमिकको अवस्था	४९
५.७ पारिवारिक सहयोग	५०
५.८ निरन्तरताको सम्भावना	५१
५.९ दश वर्ष भन्दा कम क्रियाशिल पत्रकार महिलाको सर्भेक्षण विश्लेषण	५१
५.१० दश वर्ष भन्दा बढी क्रियाशिल पत्रकार महिलाको सर्भेक्षण विश्लेषण	५३
५.११ पत्रकारिताप्रति आकर्षण बढ्दो	५४

परिच्छेद छ : जिविकोपार्जन र जीवन शैलीको अवस्था	५५-५८
६.१ जीविकोपार्जन चुनौतिको अवस्था	५५
६.२ महिला क्रियाशिलताले समाजमा पुऱ्याएको योगदान	५५
६.३ पत्रकार महिलाको सामाजिक अवस्था	५५
६.४ पत्रकार महिलाको पेशागत मर्यादाको अवस्था	५६
६.५ बदलिदो परिस्थितिमा पत्रकार महिलाको भूमिका	५७
६.६ कास्कीमा अनुभवी पत्रकारको आँखामा महिला क्रियाशिलता	५७
परिच्छेद सात : सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू	५९-६२
७.१ सारांश	५९
७.२ निष्कर्ष	६१
७.३ सुझावहरू	६२
सन्दर्भसामग्री	
अनुसूचिहरू	

## तालिका सूची

	पृष्ठ
४.१ उत्तरदाताको उमेरगत विवरण	४२
४.२ उत्तरदाताको शैक्षिक स्थिति	४३
४.३ समुदायको आधारमा पत्रकार महिला	४३
५.१ मिडियाको स्तर	४५
५.२ उत्तरदाताको क्रियाशिलताको अवस्था	४६
५.३ मिडियाका किसिम	४७
५.४ उत्तरदाताको पारिवारिक अवस्था	४८
५.५ उत्तरदाताको प्राज्ञिक अध्ययन	४८
५.६ उत्तरदाताको पारिश्रमिक अवस्था	४९
५.७ उत्तरदाताको पारिवारिक सहयोग	५०
५.८ उत्तरदाताको पेसाप्रति निरन्तरता	५१



## शोधसार

कास्कीमा पत्रकारिता क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागीता बढ्दै गएको छ । यो अध्ययनले कास्कीमा पत्रकारितामा महिलाहरूको आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति कस्तो छ ? उनीहरूका व्यवसायिक समस्या के छन् ? यो पेशामा किन लागे ? सञ्चार क्षेत्रमा भएका लैंगिक विभेद, यो पेशा सम्बन्धि पत्रकार महिलाहरूको धारणा आदि प्रश्नको सेरोफेरोमा रही शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य कास्की जिल्लाको पत्रकारिता क्षेत्रमा लागेका पत्रकार महिलाहरूको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु हो ।

यो शोध अध्ययनमा नेपाल पत्रकार महासंघ कास्की शाखामा सदस्यता लिएका ५० जना पत्रकार महिला मध्ये ४४ जना संग प्रश्नावली तयार गरी सर्भेक्षण फारम भरी अध्ययन गरिएको हो । सर्भेक्षण फारममा भरिका प्रश्नोत्तरको आधारमा तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनले पूर्व अध्ययन समाग्रीको विश्लेषण गर्ने क्रममा नेपालमा पत्रकारिताको विकासक्रम, नेपाली पत्रकारितामा महिला क्रियाशीलता, कास्कीको पत्रकारिताको विकासक्रम र कास्कीको पत्रकारितामा महिला क्रियाशीलता लगायतका विषयहरूको विश्लेषण गरेको छ ।

यस अध्ययनमा गरिएका तथ्याङ्क विश्लेषण, विवेचना र नतिजाहरूले कास्कीमा क्रियाशील पत्रकार महिला पछिल्लो समयमा कास्कीमा संख्यात्मक रूपमा बढेको देखाएको छ । यस क्षेत्रमा महिलाहरूलाई अवसर र सम्भावना सँगै पछिल्लो समयमा आर्थिक र सामाजिक हैतियत पनि राम्रो भएको अध्ययनले देखाएको छ ।

यद्यपी विषयवस्तुको ज्ञानको अभाव, समयले नबाधिएको पेशा र महिलाको दोहोरो जिम्मेवारीका कारणले यसलाई महिलाले एक अवधि अगालेपछि विस्तारै छोड्न थालेको पाइएको छ । चुनौती भित्र अवसर खोज्ने कतिपय महिलाहरू निरन्तर यही पेशामा लागेका पनि छन् तर उनीहरूलाई सम्बन्धित निकाय नेपाल पत्रकार महासंघ, नेपाल सरकार लगायत सम्बन्धित संघसस्थाबाट उत्प्रेरणा गर्न आवश्यक देखिन्छ । महिलाहरूलाई पत्रकारिता पेशामा टिकाई राख्नका लागि विभिन्न किसिमका आर्थिक तथा भौतिक सुरक्षाका लागि नेपाल सरकारले पहल गर्नुपर्छ ।